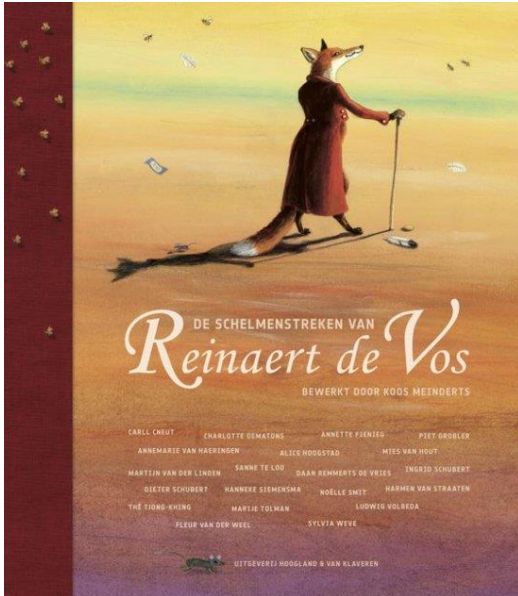

Spiegeffecten rond een middeleeuwse tekst

Van den vos Reynaerde bewerkt voor groot en klein

n.a.v. Koos Meinderts (bewerker), *De schelmensteken van Reinaert de Vos*

Hoorn: Uitgeverij Hoogland en Van Klaveren, 2018. € 17,50

Illustratie van omslag door Charlotte Dematons

In Nederland en Vlaanderen is *Reinaert* een cultureel icoon. Niet zelden is een navertelling van het oorspronkelijke verhaal, zoals Koos Meinderts' *De schelmensteken van Reinaert de Vos*, van literaire waarde. Verwonderlijk is het dan ook niet dat deze bewerking veel belangstelling opwekt.

“Heeft iemand de oorspronkelijke versie gelezen?”, vroeg Matthijs van Nieuwkerk in *De wereld draait door*, toen in november *De schelmensteken van Reinaert de Vos* verkozen werd tot boek van de maand. Tot zijn schande moest hij bekennen dat, hoewel hij Nederlands gestudeerd had en hij over *Van den vos Reynaerde* examen had gedaan, het verhaal helemaal weggezakt was. Voor zulke mensen, - en daar hoort blijkens de reacties het hele boekenpanel van DWDD toe - is de

fantastische bewerking van Koos Meinderts, waarvoor maar liefst 20 verschillende illustratoren 19 prenten gemaakt hebben. Fantastisch niet in de laatste plaats omdat het boek door de prenten en de tekst sterk de fantasie weet te prikkelen van groot en klein, zoals hij dat eerder deed in zijn kinderboeken en in teksten als [‘Mijn vader is een leugenaar’](#) voor het album *Roltrap naar de maan* van het Klein Orkest.

De vormgeving van het boek deed sommige recensenten sterk denken aan een middeleeuws boek: op de ene pagina staat tekst met een fraaie initiaal, op de andere een grote prent. De prent van de ontucht met Hersint herinnerde mij trouwens sterk aan de middeleeuwse miniatuur waarop Reinaert het credo leert aan Cuwaert de Haas. Verschillende prenten lijken mij geïnspireerd door de laat vijftiende-eeuwse houtsneden, zoals de prent van de bode Bruun. De jeugdboekenschrijver Harm de Jonge tweette na de presentatie op kasteel Medemblik: “Met dit boek hadden de Middeleeuwen niet in donkere tijden geleefd”. Het boek van Koos Meinderts is een soort roltrap die de lezer een gemakkelijke toegang lijkt te geven naar de middeleeuwen. Maar net zo min als er een roltrap naar de maan gaat, gaat er een naar de middeleeuwen.

Voor zijn bewerking heeft Meinderts gebruik gemaakt van de middeleeuwse tekst in de verouderde editie van Van Dis en de [moderne berijmde vertaling van Walter Verniers](#) uit 2012. Echter, alleen in het colofon is te lezen dat *De schelmenstreken van Reinaert de Vos* een bewerking is van een Middelnederlands verhaal. De verwijzingen naar ouderwetse gezelschapsspelletjes geven het verhaal wel een hedendaags, maar geen hip karakter: het speelt zich af in een wereld zonder computers, die volwassenen beter kennen. Door de taal die van deze tijd is, verbindt Koos Meinderts het verhaal met de belevingswereld van de hedendaagse, volwassen lezer. “Wandaden tegen de dierlijkheid”, klinkt als een bekende formule. “Hanengeschrei” is door de allusie op een steeg in Utrecht mijn favoriete vondst.

Bij de doelgroep, kinderen van tien jaar en ouder, komt het over als een vreemd en wat merkwaardig verhaal, “maar verder prima”. Seks blijft niet onbesproken en het zit vol geweld. Het boek begint met de waarschuwing dat het ernstige schade aan de tere kinderziel kan toebrengen, maar echt eng wordt het niet doordat het over dieren gaat. Kinderen brengt het zo wel in aanraking met volwassen thema’s.

Reinaert is een leugenaar en bovendien is hij ook nog eens een valsspeler. Hij speelt vals bij monopoly, mens-erger-je-niet en stelt voor om een spelletje ‘levend’ ganzenbord te spelen. Reinaert weet zich toegang te verschaffen tot de slaapkamer van de wolvin door zich voor te doen als een vertegenwoordiger in naaimachines. Ik was al ver de kinderleeftijd voorbij toen ik begreep waarom het gehucht Driewegen bij Terneuzen ook wel het Naaikussen genoemd werd. De haas Cuwaert wordt net als Flappie uit het liedje van Youp van ‘t Hek voorgezet als feestmaal en smakelijk opgegeten. Het is geïllustreerd met een bloederige prent.

Toch is het geweld afgezwakt. De pastoor krijgt een vlijmscherpe haal van de nagels van de kat over zijn klokkenspel, maar zijn teelbal verliest de pastoor net niet. Wat zijn huishoudster wel vreesde en in het oorspronkelijke verhaal daadwerkelijk gebeurde. Nog meer afgezwakt is de scène waarin Bruun door de dorpelingen mishandeld wordt. De beer krijgt alleen maar slagen van de dorpelingen. De schoolmeester komt met een Spaans rietje, mijnheer pastoor met een houten kruisbeeld en de smid met een roodgloeiende kachelpook. Ze willen hem allemaal “gratis en voor niks een klap op de kont verkopen”. In het middeleeuwse verhaal waren de dorpelingen uit op de huid van de beer en rekende Reinaert erop dat ze hem zouden doden. Het dier met de hoogste aaibaarheidsfactor in het verhaal wordt ontzien. Gruwelijke details worden wel degelijk de tere

kinderziel onthouden. Zo getuigt deze tekst toch ook van het groeiend taboe rond geweld, dat in de middeleeuwen niet bestond.

Koos Meinderts heeft het middeleeuwse verhaal ook aanzienlijk bekort. Bewerkingen maken een verhaal meestal niet coherenter. Ook de bewerking van Koos Meinderts is niet zo hecht als zijn voorbeeld. Zo geeft hij geen reden waarom Reinaert met honing de beer verleidt. Reinaert was er in de middeleeuwse tekst op uit om Bruun de dood in te jagen, zodat hij er zich aan kon onttrekken om voor het gerecht te verschijnen. De bewerking van Meinderts vervalst door het ontbreken van dergelijke motivaties in een reeks schelmenstreken zonder al te veel interne samenhang tussen de episodes.

Een enkele maal slaat Koos Meinderts de plank mis, zoals wanneer gesproken wordt over ‘een verzegelde brief’, terwijl het volgens de middeleeuwse tekst gaat om een gezegelde brief en de prent in het boek ook een (tweede) gezegelde brief laat zien, waaraan het zegel van de koning hangt. Onbegrijpelijk is het dat Reinaert op bedevaart moet gaan omdat hij een priester verkocht had aan de duivel. In de bronnen staat het zo niet.

De passages die exegeten de meeste hoofdbreken kosten, heeft hij meestal overgeslagen. Zo is de Cuwaertpassage in de bewerking van Koos Meinderts gesneuveld. Het slot vertelt hij op eenvoudigere manier na.

Er bestaat onder onderzoekers geen consensus over de interpretatie van het slot en bijgevolg de strekking van het verhaal. In Meinderts' bewerking willen de mishandelde Bruun de Beer en Isegrijn de Wolf zich pas met koning Nobel verzoenen, maar niet dan nadat de vorst een grote som geld heeft beloofd en hun toestaat om de vos “straffeloos” te vermoorden. De suggestie dat aan het einde het recht met voeten getreden wordt, lijkt mij naar middeleeuwse opvattingen onjuist. Verzoeningen na verminkingen gingen gepaard met het betalen van een grote som geld en elke vrije man had in de middeleeuwen het recht om wraak te nemen voor aangedaan onrecht. Zo gezien is het slot in overeenstemming met het middeleeuwse vigerende recht. ([hier](#)) Er zijn echter ook onderzoekers die menen dat in het slot recht moet wijken voor macht. (voor de discussie en de stand van het onderzoek klik [hier](#) en [hier](#))

Koos Meinderts stelt in zijn bewerking thema's als recht en rechtvaardigheid aan de orde. Waarom zou Reinaert moeten hangen voor het eten van kippetjes, als Tibeert muizen eet en de

Illustratie van Harmen van Straaten uit besproken boek

wolf Isegrijn jaagt op grote dieren. Wat is eerlijk? Wat is wijsheid? En wat is recht? Op de fraaie prent van Harmen van Straaten waar het proces tegen Reinaert is afgebeeld, staat in kleine lettertjes omgekeerd te lezen de nogal onmiddeleeuwse gedachte “Truth isn’t truth”. De rechtspraak van koning Nobel lijkt op de keper beschouwd het recht van de sterkste. Bij het boekenpanel van DWDD ging de sympathie dan ook uit naar de sluwe vos die op slinkse wijze wist te ontsnappen aan de strop. Reinaert is slecht, maar hij moet het zijn omdat hij leeft in een onrechtvaardige wereld.

Van den vos Reynaerde wordt levend gehouden door bewerkingen als die van Koos Meinderts. Zijn bewerking past in een lange reeks van navertellingen en moderne vertalingen waarbij het verhaal een nieuwe betekenis krijgt. In de bewerking van Koos Meinderts fungeert het rijk van koning Nobel als het corrupte tegenbeeld van de moderne rechtsstaat. De vorst is omkoopbaar: Koning Nobel herroept zijn vonnis, nadat Reinaert hem een schat heeft beloofd. In het middeleeuwse verhaal maakt de koning gebruik van zijn prerogatief om genade te verlenen, wat naar middeleeuwse normen volkomen legaal is. ([klik hier voor commentaar op het artikel over gratie in de Nederlandse grondwet](#))

Het oorspronkelijke verhaal gaat over een wereld waarin alleen nog maar de contouren van de moderne staat te zien waren. Zo verschijnt het woord [corruptie](#) pas in de tweede helft van de vijftiende eeuw in de bronnen, op het zelfde moment dat een ambtelijke bureaucratie zich ontwikkelde. Moderne ideeën over een disfunctionerende overheid worden op de middeleeuwen geprojecteerd.

Voor velen van ons is *Van den vos Reynaerde* het schoolvoorbeeld van een ‘tijdloos verhaal’ over ‘middeleeuwse toestanden’. Een klassiek verhaal krijgt zo zijn kracht door culturele toe-eigening: een oud verhaal wordt aangepast aan de eigen tijd om een fictieve al dan niet duistere, ‘middeleeuwse’ wereld te creëren. Al wordt graag geloofd dat een navertelling de geest van het

origineel weergeeft, het oude verhaal wordt geïnterpreteerd met de eigen, hedendaagse normen en waarden. Zo'n bewerking heeft zijn eigen culturele en literaire waarde.

De *Reinaert* onbevungen lezen is niet mogelijk. Niet alleen onze voor-oordelen over de middeleeuwen en het verhaal geven onze interpretatie richting, maar ook de interpretaties van talloze bewerkers, leraren, wetenschappers, kenners en zelfbenoemde specialisten reflecteren bij lezing van de middeleeuwse tekst. De originele tekst van *Van den vos Reynaerde* lezen, betekent dan ook zich in een spiegelpaleis begeven, waarin het originele verhaal op steeds andere wijze wordt weergegeven en ook wel vervormd. Alleen door ons daar rekenschap van te geven, kunnen we ons proberen los te maken van op de tekst geprojecteerde ideeën. Niet zelden zijn dat voor de moderne lezer juist de ideeën die het verhaal betekenis geven.

Jan de Putter

23 december 2018